

УДК 394.262.5 (477.86)

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.03.660>

ДЕЯКІ ФРАГМЕНТИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ВОРОЖБИ НА СВЯТКИ (ЗА ПОЛЬОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ З ПОКУТТЯ)

Олена СЕРЕБРЯКОВА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1039-2920>

кандидат історичних наук, науковий співробітник
відділу етнології сучасності

Інститут народознавства

Національної академії наук України

проспект Свободи, 15, 79000, Львів, Україна

e-mail: o-sereb@ukr.net

Актуальність статті зумовлена відсутністю спеціальної розвідки про локальні особливості побутування мантично-магічних практик на Покутті, які здійснювали у різдвяно-водоохресний період з господарською метою. Тому у запропонованій публікації автор ставить перед собою мету комплексно висвітлити пласт звичаєво-обрядових і світоглядних явищ, пов'язаних із ворожіннями про господарський добробут (врожай злакових та овочевих культур, плодкових дерев, меду, кількість бджіл, корів і телят та ін.).

Об'єктом дослідження є традиційний світогляд і звичаєво-обрядова культура жителів Покуття, а предметом — мантично-магічні дії з різними ритуальними атрибутами, до яких вдавалися покутяни впродовж зимових Святків. Джерельною основою статті є матеріали власних польових досліджень за 2013—2014, 2016—2017 рр. (села Коломийського, Снятинського, Тлумацького, Тисменицького і Городенківського р-нів Івано-Франківської обл.), краєзнавчі розвідки, а також праці кінця ХІХ — поч. ХХІ ст. Методологія розвідки ґрунтується на загальнонаукових методологічних принципах та основних вимогах, які ставляться щодо праць історико-етнологічного спрямування. Проаналізовано мантично-магічні традиції, пов'язані з господарським добробутом, які виконували жителі Покуття в період Святків. З'ясовано, що розглянутий етнолокальний варіант вписується в загальноукраїнську канву, зберігаючи при цьому своєрідні риси.

Ключові слова: ворожба (ворожіння, дивінації, мантичні, магічні дії/практики/прийоми), Покуття, Святки, врожай.

Olena SEREBRYAKOVA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1039-2920>

candidate of Historical Sciences,

research worker of the department of the modern ethnology
of the Ethnology Institute

of National Academy of Sciences of Ukraine

15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine

e-mail: o-sereb@ukr.net

SOME FRAGMENTS OF THE FORTUNETELLING ABOUT THE HARVEST FROM CHRISTMAS TO EPIPHANY TIME (ON THE FIELD MATERIALS ON POKUTTIA)

Actuality of the article is due to the fact that there is still no special intelligence about the local peculiarities of the existence of mantic and magic actions in Pokuttia region. They were carried out the time of the twelve days between Christmas and Epiphany in order to predict the crop. Therefore in the offered article the aim is coverage of the layer the custom of ritual and world-view phenomena associated with the divination and magic actions about the harvest of wheat, potatoes, cabbage, onions, beets, carrots, fruit trees, honey, amount of bees, cows and calves etc. Among them — varieties, prophetic signs, mythological presentations, archaic elements etc.

The *object* of research is the traditional world view and the custom and rite culture of the inhabitants of Pokuttia, and the *subject* — the mantic and magic actions with different ritual attributes, which carried out to during various holidays of Christmas and Epiphany time. The *basis* for the article are the materials of the author's field research during 2013—2014, 2016—2017 in the villages of Kolomyjs'kyj, Sniatyns'kyj, Tlumats'kyj, Tysmenyts'kyj and Gorodenkivs'kyj districts of Ivano-Frankivs'k oblast', local lore articles and works of the end of nineteenth and the beginning of the twenty-first centuries. Also comparative material from other regions of Ukraine is presented. For the best opening of originality of divination and magic actions in Pokuttia region use also information about them in the traditional culture of other people of the world. The *methodology* of this work is based on general scientific methodological principles and the basic requirements that apply to the works of historical and ethnological direction.

Mantic and magic traditions related to the ceremonial use of ritual meals, straw crosses, axe, coals, seeds and vegetable crops of different varieties, salt, candle etc. in the fortunetelling and magic actions the time of the twelve days between Christmas and Epiphany of the inhabitants of Pokuttia are analyzed.

It was found out that the ethnocultural version of the mantic and magic actions with different attributes in the inhabitants of Pokuttia is included in the all-Ukrainian canvas, while preserving its peculiar features (local variants of catching wheat, the use of wheat that was collected from the ceiling, functional purpose of straw crosses, ritual «feeding» of fruit trees etc.). According to field records some divination and magic actions are now taking place or they are still stored in memory old local people in some villages of Pokuttia region. It gives an opportunity in future to study the investigated phenomena on this territory.

Keywords: mantic and magic actions/practices (divination), Pokuttia, holidays of Christmas and Epiphany time, crop.

Вступ. За народними віруваннями, ворожіння — нечиста, грішна та небезпечна справа, адже для проорокування майбутнього людина повинна увійти в контакт з потойбічними силами та померлими предками. Саме тому більшість календарних ворожінь, зокрема зимового циклу, здійснювалася у переломні, пограничні періоди, тобто у найсприятливіший для цього час, коли особливо активізувалася нечиста сила. Міфологічна семантика передріздвяного та різдвяного періодів визначається саме їх порубіжністю, оскільки у цей час сонце повертало з зими на літо, завершувався старий й починався новий рік, відкривалися кордони між земним і потойбічним світами. До того ж, початок, оновлення, культ пращурів, уявлення про безпеку надавали цьому періоду особливої значущості. У річному колі Різдва симетричне свято Івана Купала, яке має з ним спільні мотиви й обрядодії.

Основна частина. Науковий інтерес до народних традицій Покуття, що розпочався ще два століття тому, не згасає дотепер. Різні сторони буття українців, зокрема й мантично-магічні дії¹ щодо господарського добробуту в кінці ХІХ — на початку ХХ ст., потрапили в поле зору О. Кольберга [1], К. Мрочка [2; 3], Л. Вайгеля [4]. Цей вартісний етнографічний доробок доповнено й власними польовими матеріалами з теренів Покуття (села Коломийського, Тлумацького, Тисменицького, Снятинського та Городенківського р-нів Івано-Франківської області), які призбирано в 2013—2017 рр. [5]. Частково такі відомості представлено й у краєзнавчих розвідках М. Тимчука [6], Б. Когута [7], Я. Жолобайла [8], М. Возняка [9], С. Андрусика [10] та ін. Фрагментарно обрану тему висвітлено у статтях вчених української діаспори О. Клодницького [11], М. Бажанського [12] та сучасних публікаціях В. Великочия [13], Я. Тараса [14].

Давні звичаї та вірування зимового календарного циклу, зокрема Святки, пов'язані з вшануванням пам'яті померлих пращурів, магічним забезпеченням сімейного й господарського добробуту родини у новому році тощо.

На досліджуваному терені, як і повсюди в Україні, головною ритуальною стравою на Святий вечір

була кутя², яку споживали першою. Зокрема, в околицях Коломиї, за описом Л. Вайгеля, господар, як найстарший у хаті, вставав та з'їдав три ложки куті, бажаючи дружині, дітям та усім домашнім, щоб Бог дав їм здоров'я знову дочекатись Святого вечора в цьому році. Скажімо, у Спасі під час споживання куті усі присутні навзаєм обмінювалися побажаннями здоров'я, щастя та усіляких гараздів. У Вовчинці (Тисмениччина) господар виголошував: «Господи Боже, благослови, щоб ми дочекали віднині за рік і до ста літ!», у Семенівці, Стрільчому та Дубках (Городенківщина) вінчував: «Декувати Богу, що дочекали відтепер за рік, дочекатися на другий рік!», у Олеші (Тлумаччина) промовляв: «Благословляю, щоб ми відтепер за рік дочекали знову такого столу!», а у Великому Ключеві (Коломийщина) господар зичив здоров'я не лише людям, а й худобі. Відтак, якщо в господарстві була пасіка³, четверту ложку куті (у Спасі на Коломийщині першу, у Ісакові на Тлумаччині третю) кидав до стелі.

Зернятка, що відскакували, він «лапав» ложкою, а діти руками⁴, вірячи, що хто скільки спіймає, стільки того року «злапає» роїв бджіл (сс. П'ядики, Назірна, Шепарівці, Воскресінці, Люча на Коломийщині, Белелуя на Снятинщині, Ісаків, Гавриляк, Пужники, Олеша, Бортники на Тлумаччині, Городниця, Незвисько, Лука, Семенівка, Уніж, Торговиця, Репужинці на Городенківщині, Вільшаниця на Тисмениччині). Однак подекуди на Тлумаччині це стосувалося кількості корів і телят (с. Буківна), або років, які судилося прожити (с. Гарасимів). За припущенням старожила з Городенківщи-

² Ця обрядова їжа була жертвою невидимим духам предків, які опікувалися живими родичами. Вірячи, що від волі пращурів залежала, наприклад, доля майбутнього врожаю, їх прагнули всіляко задобрити й умилостивити. Тому у різний спосіб їх «годували» наїдками з виразною поминальною семантикою (медом, кутею та ін.). Підкидаючи кутю догори, господар «доправляв» її до місця перебування вищих сил.

³ Прикметно, що в Жукотині, Дебеславцях (Коломийщина), а також у Олеші (Тлумаччина) кутю підкидали навіть ті, хто не тримав бджіл, «бо така була традиція» [5, арк. 12, 40, 202].

⁴ У Гавриляку та Пужниках на Тлумаччині, у Репужинцях на Городенківщині усі, хто сиділи за святковим столом, «лапали» зерна, тримаючи руки долонями донизу, а у Семенівці та Луці на Городенківщині аналогічно стискали їх у кулаки [5, арк. 172, 188, 292, 344, 436].

¹ Щоб не плутати мантичні (передбачення долі) і магічні (вплив на неї) обрядодії, які пов'язані між собою подібними техніками, приййомами, атрибутами тощо, розмежовуємо їх.

ни (с. Раковець) так чинили діти, «шоби прибувало здоров'є». Натомість у Воронові, Незвиську та Репужинцях вірили: кому пшениця впаде в долоні, то кажуть: «Щіске впало». А у Луці в такий спосіб наворожували добробут у господарстві [5, арк. 42, 67, 139, 165, 216, 286, 304, 328, 339, 355, 381, 436; 1, с. 83, 84; 4, с. 85; 11, с. 881].

За іншою прикметою, якщо до стелі приліпилось багато зерен, покутяни сподівались на медовий рік або на «урожай бджолів» (сс. П'ядики, Назірна, Шепарівці, Воскресінці, Люча на Коломийщині, Будилів на Снятинщині). На Коломийщині вважали, що «стільки буде худоби та бджіл» (сс. Ліски, Дебеславці), телят (с. Великий Ключів), а на Тлумаччині (с. Олешів) та Городенківщині (с. Серафінці) — полукіпків врожаю пшениці. В Угринові на Тисмениччині тішилися, якщо кутя добре вчепилася до стелі⁵, адже це віщувало врожайний рік, а у Вовчинці на Тисмениччині раділи, якщо вона утворювала на стелі невеличке коло, бо тоді мали триматись вкупі домашні тварини, а у пасічників — бджоли [1, с. 82, 84; 2, с. 298; 4, с. 85; 5, арк. 2, 17, 40, 51, 59, 233; 9, с. 119—120; 15, с. 65].

За словами носіїв традиції у населених пунктах різних районів Покуття господар підкидав кутю один раз (сс. Ліски, Матіївці на Коломийщині, Вікняни, Сокирчин, Олеша на Тлумаччині, Добровляни на Тисмениччині, Лука, Чортовець, Передівання, Раковець, Семенівка, Стрільче, Ясенів Пільний, Репужинці, Дубки на Городенківщині) або тричі (сс. Жукотин, Великий Ключів, Мишин на Коломийщині, Белелуя, Будилів на Снятинщині, Одаї, Сокирчин, Ісаків, Гарасимів, Гавриляк на Тлумаччині, Городниця, Незвисько, Серафінці, Воронів, Топорівці, Торговиця, Вербівці, Кунісівці, Олієво-Корнів, Виноград на Городенківщині, Вільшаниця на Тисмениччині). При цьому казав: «Плодіться, худобко, так як ця пшеничка тут у макітрі (сміється. — О. С.), родіться, родіться, худобко, плодіться, плодіться, аби на господарстві було багато худоби» (с. Ліски на Коломийщині).

Серед інших вмотивувань суті цих магічних обрядодій зафіксовано й такі: «аби бджоли сі вели... і меду приносили» (сс. Жукотин, Матіївці на Коло-

мийщині, Вікняни, Бортники на Тлумаччині, Незвисько, Серафінці, Торговиця, Ясенів Пільний на Городенківщині), «аби бджоли велися добре або врожай був на пшеницю» (с. Долина на Тлумаччині), «аби пшениця родила» (сс. Олеша на Тлумаччині, Дубки на Городенківщині), «аби всьо родилося» (с. Гарасимів на Тлумаччині), «аби Бог благословив худобу, пшеницу, пашницю» (с. Лука на Городенківщині), «аби в хаті добре велосі» (с. Мишин на Коломийщині), щоб в наступному році був добрий урожай (сс. Грушка на Тлумаччині, Топорівці на Городенківщині). У Вікнянах на Тлумаччині кожна ложка цієї святвечірньої страви мала своє магічне призначення. Зокрема, першу ложку куті господар підкидав до стелі, щоб так ягнята стрибали, «як ці зерна пшениці скачуть від землі до стелі», другу — телята, а третю, щоб бджоли роїлися. За автентичним поясненням зі с. Олієво-Корнів на Городенківщині, такими обрядодіями на Вечерю запрошували пращурів та їхнє нащадків: «Брали тако у ложку зерен і кидали до стелі і казали: «Просим живих і мертвих до вечері!» [5, арк. 12, 23, 42, 54, 84—85, 87, 92—93, 100, 111, 136, 142, 151, 157, 179, 188, 202, 222, 237, 258, 315, 360, 404, 443, 465, 473, 481; 6, с. 37; 8, с. 146; 10, с. 379; 16, с. 52].

За розповідями респондентів з Тлумаччини та Городенківщини, сучасні зміни побутових реалій, зокрема євроремонт, призводять до затрати цих магічних практик: «Ми тепер не кидаєм, бо я не хочу стелю ляпати» (сміється. — О. С.), «Колись підкидали пшеницю до стелі, а потому вже не кидали, бо кажуть: «Ай, пляма сі лішеє»» (сміється. — О. С.) (с. Бортники), «Кидали пшениці до гори, а я не кидала, бо не хотіла суфіт заталапати» (с. Острівець), «Колис була стеля з дощок та й кидали до стелі, а тепер вже не кидают, бо бояться, аби стелю не замастити» (с. Вербівці), «Було, що облепає стелю та й не раз зацвіте, а відтак вже мама не дозволила» (с. Гарасимів). Проте подекуди така традиція побутує й досі, оскільки є правдивою (сс. Незвисько, Торговиця) [5, арк. 42, 216, 222, 281, 421].

Відзначимо, що у деяких селах Покуття ця ритуальна страва була складовою ворожби про життя та смерть, а також врожай. Скажімо, у Ісакові на Тлумаччині на другий Святий вечір у зварену пшеницю

⁵ Відзначимо, що жителі с. Ісаків (Тлумаччина) відшкробану пшеницю давали тільки корові або коли вона слабувала [5, арк. 111].

«ховали» солом'яний хрестик так, аби його не було видно⁶. За повір'ями старожилів, «хто його знайде, як буде їсти пшеницу, той помре». Проте у Чортовці на Городенківщині та Бортниках на Тлумаччині його ставили так, аби він стояв, і тоді всі по черзі акуратно накладали собі з макітри по ложці цієї сакральної їжі. За місцевими віруваннями, «треба було брати по-трішечкі, щоб не звалити той хрестик. Казали: «Якщо не дай Бог в когось він впаде, той до другого року не дочекає» [5, арк. 114, 216].

Про інше функційне призначення цього ритуального атрибуту вдалося почути на Городенківщині. Так, у Воронові солом'яний хрестик виготовляли з «діда» та кидали його в пшеницю під час варіння, а потім і в готову страву в макітрі. За давньою традицією, у Репужинцях й досі чинять так само на другий Святий вечір (кладуть на дно. — О. С.). Аналогічно й у Раковці господиня такі ж хрестики в якості оберегу ставила, скажімо, в пшеницю, гриби. Натомість у Семенівці ще на перший Святий вечір за допомогою хрестиків, зроблених із сіна з-під скатертини та кинутих у кожен обрядову страву, завбачували, хто на що «буде мати щісте». Вірили: «Найшла в пшениці, буде їти збирати урожай, а найде в грибах, кажуть, що буде йти на гриби» [5, арк. 285, 304, 327, 436].

Ворожили й після варіння куті. Так, у Торговиці, Вербівцях, Сороках на Городенківщині за виглядом готової страви пророкували, чи буде врожайним рік, а копиці сіна та соломи — «верхувати»? Прикметною ознакою цього вважали кутю, яка вийшла з верхом [13, с. 283]. Подібні мантичні обрядодії побутували й у інших слов'янських народів [17, с. 212; 18, с. 222].

Із етнографічних нотаток О. Кольберга та К. Мрочка довідуємося про інші мантичні практики щодо господарського добробуту, які побутували на теренах Покуття у минулому. Скажімо, у Городниці на Городенківщині, де така ворожба була обов'язковою святвечірньою традицією, запалені на плитці вуглини разом з вогнем клали на кожен буханець хліба, який роздавали усім учасникам трапези. За повір'ями, на чийому хлібі вогонь швид-

ко загасне⁷, в того буде невдалий врожайний рік. З такою ж метою на Снятинщині клали на стіл щіпку солі, шматок челюсті з печі, а навколо сипали купками зерно різного ґатунку. Відтак на челюсті поблизу кожної купки клали запалену вуглину. Якщо збіжжя перетворилося на попіл, це віщувало неврожай на ту чи іншу зернову культуру. Спрогнозувати наскільки врожайним буде рік тут можна було й в інший, більш простіший, спосіб. Так, на свято Василя запалені вуглини витягали з печі, складали перед нею та загадували на кожен різний вид збіжжя. За віруваннями, вуглина, що найшвидше спопеліє, віщувала найбільший урожай того збіжжя, яке вона репрезентувала [1, с. 83; 2, с. 299; 3, с. 396]. Схожа ворожба відома й румунам [17, с. 292; 20, с. 155].

Відомості про ще один мантичний прийом нещодавно записано у с. Пужники, що на Тлумаччині. Інформаторка пригадала, як її свекруха розкладала під комином картоплю, капусту, цибулю, буряк, моркву й біля кожного овочу ставила палаючу свічку. За місцевими віруваннями, «котра свічка файно горит, на то буде файний урожай, а котра не горит, то врожаю на то не буде» [5, арк. 190—191].

Обмаль даних маємо про відомий в Україні «цибулевий календар». На теренах Покуття (Снятинщина) його зафіксував лише К. Мрочко у кінці XIX ст. Цибулю краяли та «виготовляли» мисочки, кожна з яких означала якийсь вид збіжжя або овочу. У переддень свята Василя їх клали на вікно, а зранку роздивлялись: в якій з них було найбільше води, той вид збіжжя вродиться найкраще. За сучасними записами, подібно чинили й на Городенківщині, зокрема у Топорівцях. Проте у Острівці, де на кожний шматок цибулі сипали трошки солі, завбачували як врожай, так і погоду [3, с. 396; 5, арк. 281, 373—374]. Аналогічно ворожили про погоду росіяни, хорвати, словенці, болгары, румуни, молдовани, угорці та ін. [17, с. 215, 258, 274, 292; 21, с. 171; 22, с. 13; 23, с. 79].

За поширеними віруваннями, які актуальні дотепер, скажімо, примножити врожай фруктових дерев можна завдяки виконанню своєрідних магічних практик. За даними польових пошуків, у деяких се-

⁶ У с. Гавриляк (цього ж району) після Вечері «той хрестик витегали і клали за образ, так собі затикали і він стояв». Подібно чинили у с. Чортовець (Городенківщина) [5, арк. 172, 183].

⁷ Цікаво, що за цією ж прикметою в Андріївський вечір дівчата на бойківському Підгір'ї довідувалися про те, хто з них «найшвидше віддасть ся» [19, с. 203].

Іл. 1, Іл. 2. Обв'язування дерева перевеслом з сіна (с. Копачинці на Городенківщині). Фото автора, 2017 р.

лах Покуття вони побутують досі чи, принаймні, добре зберігаються у пам'яті старожилів. Наприклад, жителька с. Передівання на Городенківщині хоча сама це не практикувала, але впевнено повідомила: «Такій був обичай! Аби родили дерева! Кажали, що то помічне». За давнім звичаєм, по вечері на Снятинщині господар йшов у садок обв'язувати дерева, які мало родили. Такі ритуально-магічні дії супроводжувалися «заякуванням»: «така примова

була, аби пуджелосі». Тричі замахуючись на кожне з них сокирою, ніби хотів зрубати, запитував: «Будеш родити?». Той, хто стояв поруч, відповідав від імені дерева: «Буду, тільки не рубайте». Після цього обв'язував стовбур дерева соломною (або сіном). Аналогічно чинили на другий Святвечір на Городенківщині (с. Незвисько, Лука, Острівець, Раковець, Воронів, Репужинці, Дубки, Виноград; у Слобідці, Копачинцях — на першій) і Тлумаччині (с. Пужники) та схожим чином, щоправда без «заякування», на Коломийщині (с. Джурків). Не використовували сокиру й у Кунисівцях, де перев'язуючи дерево, його лише попереджали: «Я тебе цього року перев'езую, а не вродиш, то я тебе на другий рік зрубую!». А у Репужинцях належало виконати інші обрядодії: «казали бити також сокіров, аби збудити його, ек воно не родит (сміється. — О. С.), тако, але аби не скалічити» [2, с. 299; 5, арк. 152—153, 158, 191, 258, 281, 285, 329, 427, 433, 438, 445, 455, 468, 482; 24, арк. 3].

Призбирані польові матеріали дозволили розширити функційне призначення таких обрядодій. Зокрема, на Тлумаччині господар ударяв сокирою по дереву, зарубував її в землю, а відтак обвивав перевеслом, «аби зайці не їли дерево, бо шкіру з'їде і вже всихає» (с. Ісаків). Для забезпечення цієї ж мети (щоправда без використання сокири) обмотували перевеслами яблуньки і щепи у Нижневі й кожне плодове дерево у Павлівці (Тисмениччина). Старожил зі с. Бортники, що на Тлумаччині й досі в'яже перевесла на всі яблуні у день св. Степана (9 січня), «аби шкідники не псували дерева, вони лізуть по стволу з долини і спиняються в перевесло». При цьому інформатор висловлює побажання: «Аби родилася ябліночка, аби була здоровенька!». На Снятинщині вважали, що такі магічні обрядодії оберігають дерева від морозів [5, арк. 114, 118, 217; 7, с. 204; 12, с. 193].

В інших покутських селах на Тлумаччині, Тисмениччині та Городенківщині звичаю дотримувалися без «заякування». Скажімо, у Вікнянах на Різдво господар або господиня послуговувалися перевеслами, які виробляли з «баби» (сіно з-під столу. — О. С.). Обв'язуючи усі фруктові дерева, промовляли: «Вставай, не спи, бо Ісус Христос народився і ти роди!». Аналогічно, сподіваючись на добрий врожай, зі словами: «Роди рясно!», чинили у Буківні. Ззна-

чимо, що тут таке сіно називалося «дід». Натомість у Гавриляку, Михальчому та Луці дерева, які родили, обкручували «сіном від Світого вечора, що було під скатерттю і на підлозі». У Семенівці перевесла виготовляли лише з сіна, яке лежало під столом. З такою ж метою у Долині на другий Святий вечір господар використовував солом'яні перевесла зі снопа, який спеціально залишав після жнив. А у Вільшаниці та Раковці для схожих обрядодій, які здійснював разом з господинею, брав перевесла з «діда». Аналогічно й у Гостові, щоб добре і щедро родили дерева, їх обв'язували «повереслами», зробленими з посвяченого «дідуха». Цікаво, що на Снятинщині цей магичний прийом застосували лише до дорогих дерев, «які родили гарні, здорові овочі» [5, арк. 54, 67—68, 82, 166, 173, 285, 293, 305—306, 344, 390, 396; 12, с. 193; 25, с. 551]. Рідкісний локальний варіант ворожби, в якому чітко простежується семантика родючості, авторів пощастило записати в одному з сіл на Тлумаччині. Так, у Сокирчині господиня додатково послуговувалась макогоном, яким терла в макітрі мак для приготування куті. Залишивши на ньому «маку тако зверха, йшла до кожного дерева брала перевесло і перев'язувала. Все казала: «Абись на другий рік родило, абись таке було рясне, як цей мак!» [5, арк. 93].

Низку локальних різновидів звичаю вдалося занотувати на Городенківщині. Слід зазначити, що на теренах Покуття звичай «ходити закусувати» під час збризкування свяченою водою не лише дерев, а й хати, господарських споруд, тварин, зафіксовано лише на цій території.

Так, у Раковці, повечерявши на другий Святий вечір, господар «лякав» сокирою дерево, яке не родило. Потім кропив його свяченою водою та перев'язував перевеслом. При цьому дитина-помічник кусала, а відтак з'їдала шматочок пирога. Цікаво, що такі магичні обрядодії сприяли врожаю: «І воно на другий рік родило». У Копачинцях їх здійснювали на перший Святвечір вже «з полудне», але без «погроз». Іще дитиною старожил закусувала «креплики» з капустою і цибулею, а тато примовляв: «Вставай, гаю, до розмаю! Христос народився!». Аналогічно чинили й у Стрільчому — ще до початку вечері «закусували кожне дерево» пісною пампушкою. Зазначимо, що у Винограді господар, окрім згаданих атрибутів (сокири, перевесел, води), брав з собою хліб,

Іл. 3. Перевесло на дереві перед хатою Струк (Будзик) Параски Федорівни, 1939 р. н. (с. Копачинці на Городенківщині). Фото автора, 2017 р.

Іл. 4. Перевесла в саду Лютак (Стецюк) Марії Іванівни, 1928 р. н. (с. Копачинці на Городенківщині). Фото автора, 2017 р.

який опісля ставив назад на святковий стіл, не кусаючи його. Місцеву цікавинку у виконанні магичних практик на перший Святий вечір віднайдено у Торговиці — своєрідне «годування» фруктових дерев. Їх обв'язували, залишаючи кожному «пиріг із кіста (мандабурка чи яйце з капустов), аби воно родило!» та примовляючи: «Роди, ябліночка, яблuchок, як цей пиріжок!». За віруваннями, такий обмін у поєднанні з вербальною магією повинен позитивно вплинути на врожай [5, арк. 285, 316—317, 383, 460, 482].

Іл. 5, Іл. 6, Іл. 7, Іл. 8. Марія Іванівна Лютак (Стецюк), 1928 р. н., плете перевесло з сіна (с. Копачинці на Городенківщині). Фото автора, 2017 р.

Присутній він й у звичаях інших слов'янських народів (лишали плодовим деревам обрядове печиво, зварене зерно; кидали під корені або на гілки рештки різдвяної вечері: хлібні крихти, горіхи, шкірки від яблук та ін.) [26, с. 605].

Окрім того, за записами Л. Вайгеля, у селах Коломийщини (Г'ядики, Назірна, Шепарівці, Воскресінці, Люча) ще у другій половині ХІХ ст. зранку на свято Василя (14 січня) спалювали солому з під-

логи та сіно зі столу поміж фруктовими деревами, щоб вони плодоносили та для знешкодження гусені [4, с. 89]. «Щоб сад був такий багатий та плодючий, як стіл на Різдво», хорвати і словенці лише викидали туди різдвяні атрибути (сміття, сіно, гілки), шкаралупу від горіхів, які споживали на свято [26, с. 73].

За сучасними записами з Тлумаччини (с. Бортники), господар на свято Степана (9 січня) робив пере-

вєсла з сіна, що лежало під столом («баба»), «ніс в сад і вінчував (тобто, перев'язував. — О. С.) яблінки. А що сі лишило від него, запалив, аби дим пішов по саді, аби сад родив». За даними з Городенківщини перевесел позбувалися аж навесні, спалюючи їх (сс. Глушків, Семенівка, Незвисько, Репужинці, Дубки, Олієво-Корнів). Проте у Острівці, Раковці, Михальчому, Слобідці та Винограді «перевесло було на дереві, покi сі не розпало, покi само не вісхло та й там зогнило». У Стрільчому, Луці та Копачинцях вважали, що його міг розвіяти вітер та зіпсувати дощ [5, арк. 221, 276, 281, 285, 293, 305—306, 316, 340, 344, 390, 427, 438, 445, 455, 475].

Оригінальний спосіб вдалося занотувати у Олеші (Тлумаччина). За місцевою традицією, після свят до найближчого родючого дерева прив'язували «діда», якого обвивали клейонкою. Принагідно відзначимо, що тут у разі смерті людини, яка займалася садівництвом («щепила шось»), хтось з її родини йшов і стукав палицею по дереву, «аби воно не вмерло разом, аби воно далі родило і не всохло» [5, арк. 204].

Як свідчать польові записи, не зважаючи на дієвість магічного прийому, на досліджуваному терені нині він практично вийшов з побуту. Проте, скажімо, у Семенівці, Репужинцях, Копачинцях цього звичаю дотримують дотепер. Ось що розповіла жителька с. Копачинці: «Ади, я не вмію робити перевесло та й баба, що наробе перевесла з сіна, то йду вже перев'язую (на фото. — О. С.). Дерев є багато, більше як двадцять. Всі треба фруктові. Ади, збираєм яблука, годуєм корові. А в нас вже є такі великі яблуні, що не мож перевесло, бо дуже є давні, широкі. Та й ми тепер вже лиш на ті молоденькі, що вже ми посадили» [5, арк. 455].

Магічні властивості солом'яних перевесел знайшли й інше, своєрідне застосування, зокрема на Городенківщині. Скажімо, у с. Незвисько належало потай украсти «то перевесло з яблінки увечір», кинути його до води і скупати дитину, якщо вона не хотіла спати. Казали, що тоді «буде спати, не буде плакати, буде спокійна дитина». З такою ж метою у Воронові подуплене перевесло її клали під подушку, в колиску. А у Луці для покращення сну в колиску клали перевесло вже зі свого саду [5, арк. 152—153, 158, 329—330].

Низку аналогій до розглянутих магично-магічних звичаїв можна віднайти в традиціях жителів інших

регіонів України [19, с. 205; 27, с. 200; 28, с. 218, 266; 29, с. 365; 30, с. 315; 31, с. 114, 118; 32, с. 103; 33, с. 90, 92; 34, с. 197, 198—199; 35, с. 23, 64; 36, с. 88; 37, с. 87—88].

Висновки. Аналіз фактографічних даних засвідчив, що розглянутий етнолокальний варіант господарської ворожби, яку покутяни виконували у період Святків, вписується в загальноукраїнську канву. Водночас у різних куточках Покуття зафіксовано поширення інших самобутніх традицій. До них відносимо локальні варіанти «лапання» зерен пшениці, використання відшкрябані від стелі куті, функційне призначення солом'яних хрестиків та перевесел, ритуальне «годування» фруктових дерев тощо. Серед реліктів архаїчних явищ зберігся культ предків (запрошення та «частування» їх Вечерею, назва снопа та сіна з-під столу), вірування у ворожбу, магію (вербальну, продукуючу, апотропейну), магічні (продукуючі, оберегові, лікувальні) властивості ритуальних атрибутів та їх використання у різних магично-магічних обрядодіях.

1. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny. T. I. Kraków, 1882.
2. Mroczo K. Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej). *Przewodnik naukowy i literacki*. R. XXV. T. XXV. Zeszyt IV. Kwiecień. 1897. S. 289—304.
3. Mroczo K. Śniatyńszczyzna. (Przyczynek do etnografii krajowej). *Przewodnik naukowy i literacki*. R. XXV. T. XXV. Zeszyt V. Maj. 1897. S. 385—402.
4. Waigel L. Rys miasta Kołomyi. Kołomyja: Drukiem H. Zadembkiego i spółki, 1877.
5. Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 704.
6. Тимчук М. *Обпалена земля. Історія села Грушки*. Тлумач, 1994.
7. Когут Б.О., Сас О.Л. *Нариси з історії села Павелча (Павлівки)*. Івано-Франківськ: Лік, 1998.
8. Жолобайло Я. «*Це Матіївці — наше село...*». Історико-етнографічний нарис. Коломия: Вік, 2000.
9. Возняк М. *Село моє — України цвіт*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003.
10. Андрусак С., Білий Д., Двояк М., Качорак Я. *Вікняни: з правіків до сьогодення*. Львів: Українські технології, 2007.
11. Клодницький О. Народний побут, звичаї і фольклор Товмаччини. *Альманах Станіславської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини*. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. С. 876—888.
12. Бажанський М. Краса Снятинщини: ріки, потоки, ліси, луки, сади, міста і села та висока матеріальна і духовна культура їхніх жителів: *Гаслова енциклопедія*. Дітройт, 1982. 272 с.

13. Великочий В. Традиційні покутські свята новорічного циклу та їх використання в сучасній туристичній галузі краю. *Ямгорів літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*. Ямгорів, 2014. Ч. 24—25. С. 279—286.
14. Тарас Я. Традиційне садівництво та виноградарство на Покутті. *Народознавчі зошити*. № 1 (133). Львів, 2017. С. 129—135.
15. *Історія Уринова*. Нариси з історії села Утринів Тисменицького району Івано-Франківської області. Івано-Франківськ: Плай, 2000.
16. *Ісаків: історико-краєзнавчий нарис*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004.
17. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы XIX — нач. XX в. Зимние праздники*. Москва: Наука, 1973.
18. Никифоровский Н.Я. *Простонародныя приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*. Витебск, 1897.
19. Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. *Етнографічний збірник*. Т. V. Львів, 1898. С. 160—218.
20. Сырку П. Изъ быта бессарабскихъ румынъ. I. Народный календарь румынского населения въ Бессарабіи. *Живая старина*. 1913. Вып. I—II. Годъ XXII. С. 147—180.
21. Яковлев Г. Пословицы, поговорки, крылатые слова, приметы и поверья, собранные в слободе Сагунах Острогжского уезда. *Живая старина*. 1905. Вып. I и II. Год XIV. С. 141—180.
22. Борош М., Корацьонь З., Татраї Ж. Різдвяні свята (від адвента до Водохреща). *Народна творчість і етнографія* (спецвипуск 4/2006). С. 11—22.
23. Попович Ю.В. *Молдавские новогодние праздники (XIX — начало XX века)*. Кишинев: Штиинца, 1974.
24. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 698.
25. Петришин В. *Ще про село Гостів*. Альманах Станіславівської землі. *Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини*. Т. II. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. С. 546—558.
26. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти тт.* Москва: Международные отношения, 1999. Т. 2: Д-К (Крошки).
27. Schnajder J. Z życia górali nadłomnickich. *Lud*. Lwów, 1912. Т. XVIII. Zeszyt I—IV. S. 141—217.
28. *Холмщина і Підляшшя*. Історико-етнографічне дослідження. Київ: Родовід, 1997.
29. *Поділля: Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Доля, 1994.
30. Герасимович В. Народні звичаї, обряди та пісні в селі Крехові, жовківського повіту. *Правда*. Львів: З друкарні НТШ, 1893. Т. XVII. Вип. LII. Червень. С. 314—320.
31. Кожоляно Г. Різдвяна обрядовість гуцулів. *Праці НТШ*. Краєзнавство. Косів, 2005. Т. 1. С. 111—119.
32. *Сивицький М. Духова культура. Лемківщина: Земля — люди — історія — культура*. — Т. II. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988. С. 102—194.
33. Колеса Ф. Людові вірування на Підгір'ю, в с. Ходовичах стрийського повіту. *Етнографічний збірник*. Львів, 1898. Т. V. С. 76—98.
34. *Шухевич В.О. Гуцульщина*. Четверта частина. 2 видання. Верховина: Гуцульщина, 1999.
35. *Іванов П. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда, Харьковской губернии*. Харьков: Печатное Дело, 1907.
36. *Falkowski J., Pasznyi B. Na pograniczu Łemkowsko-bojkowskiem*. Lwów: Nakładem tow-wa ludoznawczego, 1935.
37. *Sarna K. Opis powiatu Jasielskiego*. Jasło, 1908.

REFERENCES

- Kolberg, O. (1882). Penance. Ethnographic picture (Vol. I). Krakow [in Polish].
- Mroczo, K. (1897, April). Sniatynszczyzna. (A contribution to national ethnography). *Scientific and literary guide* (Vol. XXV, pp. 289—304) [in Polish].
- Mroczo, K. (1897, May). Sniatynszczyzna. (A contribution to national ethnography). *Scientific and literary guide* (Vol. XXV, pp. 385—402) [in Polish].
- Waigel, L. (1877). *Essay of the city of Kolomyia*: Drukiem H. Zadembkiego i spolki [in Polish].
- Archive of the IN NANU (Archive of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine)*. F. 1. Op. 2. Od. save 704 [in Ukrainian].
- Tymchuk, M. (1994). *The Burned Earth. The History of the Village of Grushki*. Tlumach [in Ukrainian].
- Kohut, B.O., & Sas, O.L. (1998). *Essays on the History of Pawelchas (Pavlovka)*. Ivano-Frankiv'sk: Lik [in Ukrainian].
- Zholobajlo, Ya. (2000). «*This Matievka is our village...*». Historical and ethnographic essay. Kolomyia: Vik [in Ukrainian].
- Vozniak, M. (2003). *My village — Ukraine's blossom*. Ivano-Frankiv'sk: Nova Zoria [in Ukrainian].
- Andrusiak, S., Bilyj, D., Dvoiak, M. & Kachorak, Ya (2007). *Vikniyans: from the old to the present*. L'viv: Ukr. Tekhnolohii [in Ukrainian].
- Klodnyts'kyj, O. (1975). Folk life, customs and folklore of Tovmachyny. In *Almanac of Stanislavivskoy of earth. Collection of materials is to history of Stanislavova and Stanislavschyny* (Pp. 876—888). N'iu-Jork; Toronto; Miunkhen [in Ukrainian].
- Bazhans'kyj, M. (1982). The beauty of Sniatynskii: rivers, streams, forests, meadows, gardens, towns and villages and high material and spiritual culture of their inhabitants: *Haslo v Encyclopedia*. Ditroit [in Ukrainian].
- Velykochyj, V. (2014). Traditional New Year holidays of Pokutsk and their use in the modern tourist region of the region. *Yamhoriv literary-regional and artistic almanac* (P. 24—25, pp. 279—286). Yamhoriv [in Ukrainian].
- Taras, Ya. (2017). Traditional horticulture and viticulture in Pokuttia. *The Ethnology notebooks, 1 (133)*, 129—135 [in Ukrainian].

- Kostiv, V. (Ed.). (2000). *History of Ugrynova*. Essays on the history of Ugryniv village in the Tysmenytsya district of Ivano-Frankivsk oblast. Ivano-Frankivsk: Plaj, 2000 [in Ukrainian].
- Isakov: *historical and ethnographic essay* (2004). Ivano-Frankivsk: Nova Zoria [in Ukrainian].
- Tokarev, S. (Ed.). (1973). *Calendar customs and ceremonies in countries of foreign Europe. Winter holidays*. Moskva: Nauka [in Russian].
- Nikiforovskij, N.Ja. (1897). *Simple signs and beliefs, superstitious rites and customs, legendary legends about people and places*. Vitebsk [in Russian].
- Franko, I. (1898). Human belief in Pidgiru. *Ethnographic collection* (Vol. V, pp. 160—218). Lviv.
- Syrku, P. (1913). From the life of the Bessarabian Romanians. I. Folk calendar of the Romanian population in Bessarabia. *Zhivaja Starina* (Issue I—II, pp. 147—180). Kishinev [in Russian].
- Jakovlev, G. (1905). Proverbs, sayings, krylatya words, signs and beliefs collected in the settlement of Saguny, Ostrogozhsk district. *Zhivaja Starina* (Issue I, II, pp. 141—180) [in Russian].
- Borosh, M., Korachon', Z. & Tatranyi, Zh. (2006). Christmas holidays (from adventist to baptism). *Folk creation and ethnography* (special issue 4, pp. 11—22) [in Ukrainian].
- Popovich, Ju.V. (1974). *Moldovan New Year holidays (XIX — early XX century)*. Kishinev: Shtiinca [in Russian].
- Archive of the IN NANU. F. 1. Op. 2. Od. save 698 [in Ukrainian].
- Petryshyn, V. (1985). More about the village of Gostov. In *Almanac of Stanislavivskoy of earth. Collection of materials is to history of Stanislavova and Stanislavshyyn* (Vol. II, pp. 546—558). N'iu-Jork; Paryzh; Sidnej; Toronto [in Ukrainian].
- Tolstoj, N.I. (1999). *Slavic Antiquities: Ethnolinguistic Dictionary: in 5 vols.* (Vol. 2: D—K) (Kroshki). Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya [in Russian].
- Schnajder, J. (1912). Z zhycia gorali nadlommnickich. *Lud* (Vol. XVIII, pp. 141—217). Lwow [in Polish].
- Kholmshchina and Pidlyashshya. Historical and ethnographic research.* (1997). Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
- Podillya: Historical and ethnographic research.* (1994). Kyiv: Dolia [in Ukrainian].
- Herasymovych, V. (1893, june). National customs, rituals and songs in the village of Krekhov, Balkov district. *Pravda* (Vol. XVII, issue LII, pp. 314—320). Lviv: Z drukarni NTSH [in Ukrainian].
- Kozholianko, H. (2005). Christmas ritual of Hutsuls. *Labourers of NTSH. Study of a particular region* (Vol. 1, pp. 111—119). Kosiv [in Ukrainian].
- Syvtyts'kyj, M. (1988). Spirit culture. In *Lemkivschina: Earth — people — history — culture* (Vol. I, pp. 102—194). N'iu-Jork; Paryzh; Sydnej; Toronto [in Ukrainian].
- Kolesa, F. (1898). Human Beliefs on Pidgiru, in. Hodovychach Stryj district. In *Ethnographic collection* (Vol. V, pp. 76—98). Lviv [in Ukrainian].
- Shukhevych, V.O. (1999). *Hutsulshchyna*. The fourth part. 2 edition (Fourth part, second edition). Verkhovyna: Hutsul'schyna [in Ukrainian].
- Ivanov, P. (1907). *Life and beliefs of the peasants of the Kupyansk district*. Har'kov: Pechatnoe Delo [in Russian].
- Falkowski, J., & Pasznycki, B. (1935). *On the border of Lemkowsko-bojkowskiem*. Lwow: Nakladem tow-wa ludoznawczego [in Polish].
- Sama, K. (1908). *Description of the Jasielski powiat*. Jaslo [in Polish].